O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Ro‘yxatga olindi:
2024_ yil
“11” 09

“TASDIQLAYMAN”
SamDU rektori:
_____ R.I.Xalmuradov
2024 yil “__”_____

" Inson evolyutsiyasi va old tarix "

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	**200000 – San’at va gumanitar fanlar**
Ta’lim sohasi:	**220000 – Gumanitar fanlar (Tillardan tashqari)**
Ta’lim yo‘nalishi:	**60220400 – Arxeologiya**

Fan/modul kodi	O‘quv yili	Semestr	ECTS – Kreditlar
IEOT1106 IEOT1206	2024-2025	1-2	I-6 II-6
Fan/modul turi	**Ta’lim tili**		**Haftadagi dars soatlari**
Majburiy	O‘zbek		4

	Fan nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Umumiy soat
1.	**Tabiiy-ilmiy va gumanitar fani:** Inson evolyutsiyasi va old tarix	I-30 II-34 I-38 II-40	110 112	180 180

2. **I. Fanning mazmuni**

Fanni o‘qitishdan maqsad - Inson evolyutsiyasi va old tarix fanining predmeti va vazifalari to’g’risida talabalarga umumiy tushuncha berish. Antropologik, arxeologik manbalar, yodgorliklar, antropogenez nazariyalarini o’rganishda ilmiy jihatdan yondashish. Antropologik davrlashtirish va xronologiya, antropogenez fanining rivojlanish tarixi, tadqiqot ko’lamining o’sishi, uning bosqichlari, antropogenezning zamonaviy bosqichiga oid bilim, ko’nikma va malaka shakllantirishdir.

Fanning vazifasi - talabalarga antropogenez fanining umumiy tavsifi, davrlashtirish va xronologiya, odamning keyingi tarixiy rivojlanish bosqichida ong, nutq paydo bo’lishi bilan fan, texnika, madaniyat, axborotlar uzlashtira borish, ularni tabiiy tanlanish nazoratidan chikishga, jamiyatga bog’lik bo’lishiga olib kelgan xodisalar haqida chuqur bilim berishva o’rgatishdan iborat.

II. Asosiy nazariy qism (ma’ruza mashg‘ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

I-semestr

1-mavzu:

Fanning predmeti, maqsadi va vazifalari

Inson evolyutsiyasi va ilk tarix fanining predmeti, tadqiqot doirasi, maqsadi va vazifalari

Inson evolyutsiyasi va ilk tarix fan sifatida. Inson evolyutsiyasi va ilk tarix fanining predmeti va vazifalari. Antropologik davrlashtirish va xronologiya. Inson evolyutsiyasi va ilk tarix fanining rivojlanish tarixi. Tadqiqot ko’lamining o’sishi, uning bosqichlari. Inson evolyutsiyasi va ilk tarixning o’quv rejasidagi

fanlar bilan aloqadoligi.

2-mavzu:

Odam evolyutsiyasining mohiyati

XX asrning boshlarida insoniyat evolyutsiyasi ham tarix, ham afsonalar bilan uyg`unlashib ketgan edi. Odam ajdodlarini aniqlash go`yoki yechib bo`lmas muammo bo`lgan. Nihoyat homo sapiens evolyutsiyaning kutilmagan mahsuli ekanligi isbotlandi. Hozirgi kunda esa bu o`zgarmas xaqiqatdir. Glin Isaak : "Homo Sapiensning qandaydir xususiyatlari tarixga bo`lgan qiziqishni ifodalaydi"- deb ta`kidlagan edi. Isaak bunda Boston universiteti Misia Landauning inson evolyutsiyasining oddiy yo`llar bilan tahlil qilgan asarini nazarda tutgan edi. Landau paleoantropologiya fanini tushuntirib berish oson bo`lish uchun bir necha elementlarga bo`ladi.Uning asaridagi asosiy tusunchalar quyidagicha. Birinchidan, paleoantropologiyada odamning kelib chiqishini tushuntirishda maymunsimonlarni odamga aylangan keying jarayonda muammoga duch kelinadi. Shunday muammolarni tushuntirib berish ko`proq hikoyaga o`xshab qoladi. Asarning ikkinchi mohiyati o`zimiz xaqida hikoya qilib berishdir.

3-mavzu:

Odam evolyutsiyasi borasidagi tarixiy qarashlar.

XX asrda paleoantropologiya fanining ikki asosiy mavzusi quyidagicha edi: birinchidan, odam va primatlar bir-biriga qanchalik yaqinligidir. Ikkinchidan bizning bevosita ajdodlarimizning "insoniyligi" xususida. Antropologlar odamlar va Afrika maymunlari o`rtasida yaqin aloqalar borligini tasdiqlaydilar va bizning ilk ajdodlarimiz odamsimon bo''lgan deb hisoblaydilar. Keyingi yuz yillikda odamning maymunlar bilan qarindoshligi xususida hamma antropologlar so`z yurita boshladilar. Darvin davridan buyon, ayniqsa XX asr boshlarigan boshlab Xaksli Gekkellar Afrika maymunlari, shimpanze va gorillolar insonni yaqin qarindoshi, Osiyo maymunlari va orangutanlar esa alohida ajralib qolganligi

ta`kidlanib kelinmoqda. 1920- yillardan 1960- yillargacha odam odamsimon maymunlardan kelib chiqqanligi e`tirof etib kelingan. 1960-yillardan boshlab esa yana darvin davri qarashlari kuchaya boshladi. Mazkur fikrlar "insoniyat beshigi"ni topish g`oyalari bilan uyg`unlashib ketdi.

4-mavzu:

Zamonaviy evolyutsiya tioriyalari

Osiyodan topilgan qadimiy odamzot izlari Yevropanikiga nisbatan ancha xilma-xilroqdir. G`arbiy va Sharqiy Osiyoning qadimiy odamlarga oid topilma va qazilmalari o`rtasida katta farqlar bor. O`z ichiga Yaqin Sharqni ham qamrab olgan G`arbiy Osiyo geografik jihatdan Afrika bilan yaqin bo`lib, u yerdan bo`ladigan tabiiy migratsiyani ta`minlaydi. Mazkur regionda 200-50 ming yilliklarda neandertallar va ilk zamonaviy odamlar egallashgan davrda Uzoq Sharqda neandertallarga ham, zamonaviy odamlarga ta`luqli bo`lmagan odamlar istiqomat qilishgan.

5-mavzu:

Gominoidlarning vujudga kelishi

Gominoidlar turkumi an`anaviy tarzda uchta oilaga, shu jumladan Hylobatidlar (gibbon va siamagslar), Pongidlar (orangutan, gorilla va shimpanze) va Gominidlarga (odamlar) bo`linadi. Darvin ta`kidlaganidek nklassifikasiyani geneologiya hal qiladi, shundan keyingina Gominoidlarning klassifikasiyasini ko`rib chiqish kerak. Morris Gudman 1960- yillarning boshlaridayoq bunday qarash asosida dastlabki natijalarga erishgan edi. U Gominoidlar oilasiga odamlar bilan birga Afrika primatlarini ham kiritgan. Bundan tashqari orangutanalrni Pangiglarning yagona vakili deb hisoblaydi.

6-mavzu:

Qadimiy antropoidlar

Primatlarning asosiy evolyusion bosqichlari. Odamning hayvonot dunyosidan ajralib chiqishining biologik omillari. Inson evolyutsiyasi va ilk tarixning simial nazariyasi. Darvining evolyusion nazariyasi. Davrlashtirish va xronologiya. O'rganilish tarixi.

7-mavzu:

Hominidlar

Gominoidlarning eng qadimiy tosh qotgan qoldiqlari Afrika va Yevrosiyoning miosen davri qatlamlarida ko`plab uchraydigan prokonsul turi (taxminan 22 million yil oldin) hisoblanadi. Prokonsulni bundan yanada ertaroq muddatga, 26 million yilga teng deyishlariga qaramasdan ishonchli diagnostikaning yetarli emasligi sabab bu fikrni tasdiqlab bo`lmaydi. Nima bo`lganda ham gominoidlar 32-22 million yillar muqaddam shakllangan.ular bu davrda hayot tarzlari zamonaviy odamsimonlarnikiga xos bo`lmagan hayot tarziga moslashadi.

8-mavzu:

Avstralopiteklar topilgan asosiy makonlar:

Janubiy Afrika

1925 yilda Raymond Dart topgan qazilma suyak qoldiqlarini dastlabki odamsimon mavjudodga tegishli ekanligi va Osiyo odamzotning beshigi ekanligi ilgari surildi. Bu topilma xaqida ilk bora 1925-yil fevralda Nature jurnalida e`lon qilindi. Ushbu topilmaga oid bosh chanoqning yuz qismi, pastki jag` va miya endoranini joylashgan o`rni Yoxannesburgdan janubiy-g`arbda Taunga karyeridan topildi. Topilma ustida neytroanatomiya tajribalarini o`tkazgan Dart uning miyasi odamsimonga tegishli ekanligi va ikki oyoqlab yurganligini ta`kidladi. Dart topilmani odamning ikki oyoqli primativ shakli bo`lib, uni Afrika avstralipiteki yoki Afrikaning janubiy maymuni deb nom berdi.

9-mavzu:

So`ngi paleantropologik kashfiyotlar

Keyingi o`n yillikda paleontropologiyaning eng serhosil davriga oid ilk gominidlarning sakkiz yangi turi topildi. Ularning ko`pchiligi Afar avstralopitekidan katta va yana ayrimlari Sharqiy Afrika sarhadlaridan olisda topilgan. Mazkur turlarga Ardipitikus ramaduş (Efiopiya, 4,5 mln yosh.), Anam avstralopiteki (Keniya, 4,2-3,9 mln), Baxr-al-G`azali avstralipiteki (Chad 3-3,5 mln yosh), Gari avstralopiteki (Efiopiya, 2,5 mln), Orrorin tugensis (Keniya, 6 mln), Platyop keniantropi (Keniya, 3.5 mln), Chad Sahalentropi (6-7 mln yil) va

2004 yil martida e`lon qilingan Kadabba Arrdipitkusi ta`luqli

10- mavzu:

Mehnat qurollari yasashning ilk texnologiyalari

Fanga ma`lum eng qadimiy ilk tosh qurollar taxminan 2,6 mln yil oldin yasalgan bo`lib, ular Quyi Omo vodiysi, Xadar hududlari, Efiopiyadagi Gona viloyati va Keniyadagi Turkana ko`lining g`arbiy sohillaridan topilgan. Omo vodiysidan topilgan tosh qurollar kichik kvars toshchalardan iborat bo`lib, kattaroq toshning o`tkir burchagini sindirish uchun tayyorlangan. Ko`pchilik tosh qurollarning 2,6 mlndan 1,5 mlndan yillar orasidagilari to`qmoqsimon shaklda bo`lgan. Bunday texnologiya Olduvay texnologiyasi deb nomlanadi. Olduvay g`oridan Meri Liki topgan tosh qurollar quyidagi to`rt kategoriyaga mansub

11-mavzu:

Homo erektuslar

1892 yilda Indoneyziyaga "yetishmayotgan xalqani" topish uchun tashrif buyurgan gollandiyalik tibbiyot doktori Jen Dyuba Yavadan ilk bora tik turuvchi qadimiy odam qoldiqlari aniqlandi. Bosh chanog`i qopqog`i va qovurga suyaklari bu qadimiy odamni tik turib yura olganligidan dalolat berar edi. Mazkur qoldiqlar garchi turuvchi odamga tegishli bo`lsada Dyuba Ernst Gekkelning odam evolyutsiyasi nazariyasidan ilhomlanib yangi topilmani pitekantropning bir turi deb ta`riflaydi.

12-mavzu:

Tik turib yuruvchi odam.

Osiyodan topilgan qadimiy odamzot izlari Yevropanikiga nisbatan ancha xilma-xilroqdir. G`arbiy va Sharqiy Osiyoning qadimiy odamlarga oid topilma va qazilmalari o`rtasida katta farqlar bor. O`z ichiga Yaqin Sharqni ham qamrab olgan G`arbiy Osiyo geografik jihatdan Afrika bilan yaqin bo`lib, u yerdan bo`ladigan tabiiy migratsiyani ta`minlaydi. Mazkur regionda 200-50 ming yilliklarda neandertallar va ilk zamonaviy odamlar egallashgan davrda Uzoq Sharqda neandertallarga ham, zamonaviy odamlarga ta`luqli bo`lmagan odamlar istiqomat qilishgan. Yaqin Sharqda arxiak davrdan zamonaviy davrga arxeologik

jihatdan o`tish xuddi Yevropada 40 ming yil ilgari mustyedan so`ngi paleolitga o`tishga tipologik jihatdan juda o`xshash. Agar zamonaviy odam Afrikadan Yaqin Sharq orqali G`arbiy Yevropaga o`tgan bo`lsa, buning dalillari Yaqin Sharqda bizni kutib turigan bo`lishi kerak.

13-mavzu:

Zamonaviy odam kelib chiqishiing arxeologik dalillari.

Zamonaviy odamlarning paydo bo`lish belgilarini Afrikada o`rta tosh davridan so`ngi tosh davriga o`tish bosqichida inson izlaridan topish mumkin. Bu davrlarni 250-40 ming va 40-10 ming yilliklarni o`z ichiga olgan deb hisoblash mumkin. Bundan 250 ming yil oldin uzoq vaqt amalda bo`lib kelgan sodda tosh qurollar texnologiyalarining tugashiga guvoh bo`lamiz. O`rta paleolitning boshlanishi tosh qurollar tiplarining 4 marta ko`paygan. O`rta paleolit davriga kelib tayyor yadro olish va undan paraxalar tayyorlash texnologiyalarida bir qator o`zgarishlar yuz berdi. Bu levullua texnologiyasi deyiladi va bu yo`l bilan 40 ga yaqin, har biri o`ziga xos keskichlariga ega qurollar tayyorlangan. Yevropaning o`rta paleolit davriga oid barcha manzilgohlardan yuqoridagi texnologiyaga xos tosh qurollar yig`ib olingan bo`lib, ayrimlari mahalliy nomlarga ega.

14-mavzu:

Neandertal odam qoldiqlarini topilishi va u bilan bog`liq farazlar.

Davrlar o'tishi bilan odamning tashqi qiyofasi, aql-idroki va mehnat quroli yasay olish malakasi tobora mukammallashib borgan. Chunonchi, Germaniyaning Neandertal vodiysidan topilgan qadimgi ajdodlarimizning tashqi qiyofasi bugungi odam qiyofasiga juda yaqin bo'lgan. Olimlar yangi qiyofadagi odamga neandertal odami deb nom berganlar. Neandertallar miloddan avvalgi 100-40 ming yilliklar oralig'ida yashashgan. Neandertallar yashagan davrda Yevropada iqlim sovub ketgan edi. Shuning uchun ham ularning aql-farosati hayvon terisidan kiyim

o'rnida foydalanishga va go'shtni olovda pishirib yeyishga ham yetgan. Ular mehnat va ov qurollarini yanada takomillashtirganlar. O'zbekistonda neandertal qiyofali odam suyaklari qoldiqlari Surxondaryo viloyati hududidagi Teshiktosh g'oridan topilgan

15-mavzu:

O'rta Osiyo hududida Neandertal odam qoldiqlarini topilishi va u bilan bog`liq farazlar. Olimlar yangi qiyofadagi odamga neandertal odami deb nom berganlar. Neandertallar miloddan avvalgi 100-40 ming yilliklar oralig'ida yashashgan. Neandertallar yashagan davrda Yevropada iqlim sovub ketgan edi. Shuning uchun ham ularning aql-farosati hayvon terisidan kiyim o'rnida foydalanishga va go'shtni olovda pishirib yeyishga ham yetgan. Ular mehnat va ov qurollarini yanada takomillashtirganlar.O'rta Osiyo shuningdek O'zbekistonda neandertal qiyofali odam suyaklari qoldiqlari Surxondaryo viloyati hududidagi Teshiktosh g'oridan topilgan.

II-semestr

1-mavzu: Odamning paydo bolishi borasidagi tarixiy qarashlar

XX asrda paleoantropologiya fanining ikki asosiy mavzusi quyidagicha edi: birinchidan, odam va primatlar bir-biriga qanchalik yaqinligidir. Ikkinchidan bizning bevosita ajdodlarimizning "insoniyligi" xususida. Antropologlar odamlar va Afrika maymunlari o`rtasida yaqin aloqalar borligini tasdiqlaydilar va bizning ilk ajdodlarimiz odamsimon bo''lgan deb hisoblaydilar. Keyingi yuz yillikda odamning maymunlar bilan qarindoshligi xususida hamma antropologlar so`z yurita boshladilar. Darvin davridan buyon, ayniqsa XX asr boshlarigan boshlab Xaksli Gekkellar Afrika maymunlari, shimpanze va gorillolar insonni yaqin qarindoshi, Osiyo maymunlari va orangutanlar esa alohida ajralib qolganligi ta`kidlanib kelinmoqda. 1920- yillardan 1960- yillargacha odam odamsimon maymunlardan kelib chiqqanligi e`tirof etib kelingan.

2-mavzu: Antropogenez davrlashtrish va xronologiyasi.

Zamonaviy odamlarning paydo bo`lish belgilarini Afrikada o`rta tosh davridan so`ngi tosh davriga o`tish bosqichida inson izlaridan topish mumkin. Bu davrlarni 250-40 ming va 40-10 ming yilliklarni o`z ichiga olgan deb hisoblash mumkin. Bundan 250 ming yil oldin uzoq vaqt amalda bo`lib kelgan sodda tosh qurollar texnologiyalarining tugashiga guvoh bo`lamiz. O`rta paleolitning boshlanishi tosh qurollar tiplarining 4 marta ko`paygan. O`rta paleolit davriga kelib tayyor yadro olish va undan paraxalar tayyorlash texnologiyalarida bir qator o`zgarishlar yuz berdi. Bu levullua texnologiyasi deyiladi va bu yo`l bilan 40 ga yaqin, har biri o`ziga xos keskichlariga ega qurollar tayyorlangan. Yevropaning o`rta paleolit davriga oid barcha manzilgohlardan yuqoridagi texnologiyaga xos tosh qurollar yig`ib olingan bo`lib, ayrimlari mahalliy nomlarga ega.

3-mavzu: Odamning xayvonot dunyosidan ajralib chiqishi.

Primatlarning asosiy evolyusion bosqichlari. Odamning hayvonot dunyosidan ajralib chiqishining biologik omillari. Inson evolyutsiyasi va ilk tarixning simial nazariyasi. Darvining evolyusion nazariyasi. Davrlashtirish va xronologiya. O'rganilish tarixi.

4-mavzu: Anropogenezning harakatlantiruvchi omillar

Afrika va Yevrosiyo qit'alaridan topilgan paleoantropologik topilmalar. So'nggi yillarda talqin qilinayoigan yangi antropogenez nazariyalar. Eng qadimgi odamlarning mehnat faoliyati va turmush tarzi. Davrlashtirish va xronologiya. O'rganilish tarixi.

5-mavzu: CH. Darvining evolyusion nazariyasi.

Insoniyat va boshqa mavjudodlar aro ro`y bergan "ajralish" tushunchasini izohlab berish inqilobdan oldingi va inqilobdan keying davr (XVII-XVIII asrdagi sanoat to`ntarilish davri nazarda tutilgan) g`arb olimlarining doimo diqqat markazida bo`lgan. Darvin nazariyasidan keyin insonni nafaqat jismoniy tuzilishigina emas balki ularning tafakkur, diniy va ma`naviy sifatlarining tabiat bilan bog`liqligi mohiyatini tushuntirib berish ham dolzarb muammoga aylandi. Ungacha bular faqatgina Yaratgan Tangrining in`omi sifatida qaralar edi. Natijada marhum arxeolog Glin Isaak " odam evolyutsiyasi bo`yicha adabiyotlardagi tushunchalarda ma`ruza qilayotgan olimlar alohida muammolarga duch keladi "- deb ta`kidlagan edi.

6-mavzu: Antropogenez xaqida zamonaviy nazariyalar.

Ana`naviy paleontropologiyada insoniyat evolyutsiyasini quyidagi 4 ta asosiy voqealari mavjud: kelib chiqish (daraxtdan yerga tushish), bipedality (uprightwalking, ensefalizasiya (tananing kattaligiga monand ravishda miya hajmining kattalashishi) va madaniyat. Lekin ayrim poleantropologlarda bu bosqichlarning tartibi borasida tafovutlat mavjud. Misol uchun, Amerika tabiiy tarix instituti deriktori Henri Ferford Osborn yuqoridagicha tartibni keltirib o`tgan edi. Uning bu tartibi Darvin jadvaliga juda yaqin.

7-mavzu: Qadimgi odamlar tarqalishidagi hududiy uzviylik masalasi

Qadimgi davrdan to hozirgi bosqichgacha bo`lgan populyatsiyada anatomik xususiyatlarning hududiy uzluksizligi multiregional evolyutsiyaviy gepotezaning (odamlar turli mintaqalarda uzlukzis parallel ravishda vujudga kelganligi to`g`risidagi gepoteza) asosiy yo`nalishi hisoblanadi. Vaydenrayx Yaqin Sharqda yuz bergan hududiy uzviylik evolyutsiyani yarim asr oldin gepoteza shaklda fanga kiritgan edi. Ushbu gepotezaning hozirgi zamondagi tarafdorlari bunday uzluksizlikni Osiyoda, Afrikada, Yaqin Sharq va Yevropada, hatto Uzoq Sharqda ham topsa bo`ladi deb hisoblaydi.

8-mavzu: Avstrolopetiklar va ulaning turmush tarzi.

1925 yilda Raymond Dart topgan qazilma suyak qoldiqlarini dastlabki odamsimon mavjudodga tegishli ekanligi va Osiyo odamzotning beshigi ekanligi ilgari surildi. Bu topilma xaqida ilk bora 1925-yil fevralda Nature jurnalida e`lon qilindi. Ushbu topilmaga oid bosh chanoqning yuz qismi, pastki jag` va miya endoranini joylashgan o`rni Yoxannesburgdan janubiy-g`arbda Taunga karyeridan topildi. Topilma ustida neytroanatomiya tajribalarini o`tkazgan Dart uning miyasi odamsimonga tegishli ekanligi va ikki oyoqlab yurganligini ta`kidladi. Dart topilmani odamning ikki oyoqli primativ shakli bo`lib, uni Afrika avstralipiteki yoki Afrikaning janubiy maymuni deb nom berdi.

9-mavzu: Homo paydo bo'lishi va tarqalishi.

2,6 dan 1,5 mln. yil oraqlig`idagi davrda gumonoidlarning bir nechta turlari (Homo va avstralopeteklar) bir vaqtning o`zida yashaganlar. U holda ilk tosh

qurollarni ulardan qaysi birlari yasaganlar yoki har ikkalasi yasaganmi degan savol tug`iladi. Bundan 1 mln yil o`tib Homo mavjud bo`lgan davrdagi mehnat qurollari texnologiyalari Olduvay texnologiyasi bilan bir xil edi. Shu bois ilk mehnat qurollari Homoga tegishli deb aytishimiz mumkin. Nyu-York Davlat Universiteti tadqiqodchisi Randall Susman avstralopiteklar ham soda mehnat qurollari yasashda manipulyativ potensialga ega bo`lgan deb hisoblaydi

10-mavzu: Homo sapiens paydo bo'lishi va antropogenez jarayonining tugallanishi.

1951- yilga kelganda tik turib yuruvchi odamning yagona shajarasiga ta`luqli deb topildi. 1950-yillardan boshlab asosan Afrika va Osiyodan ham topila boshladi. Bundaylardan birinchisi 1950- yillarning o`rtalarida, yoshi 600-700 mimg yil hisoblangan Jazoirning Ternifidan pitekantropning uchta jag`i bosh chanogi va bir nechta tishlari topildi. Shundan keyin Shimoliy Afrikadan yana bir nechta qazilmalar, jumladan Sidi Abdurahmondan (jag`lar), Marokashdan, Saledan (bosh chanog`i) suyak qoldiqlari topilgan. Aynan shu vaqtda Olduvay darasidan 1,2 million yoshli tik turuvchi odamga tegishli bir muncha katta bosh chanog`i topildi.

11-mavzu: Irqlarning vujudga kelishi.

Irqlar nasldan- naslga o`tuvchi tashqi fizik xususiyatlarga ega bo`lgan tarixiy tarkib topgan turli xil odamlardan tashkil topadi. Odamlardagi irqiy belgilar reaktsion burjua olimlari aytganidek azaliy bo`lmay balki ularning turli yerlarga tarqalishi, turli xil geografik omillarta`siri ostida va tarixiy tarkib topgan, shart-sharoitlar natijasida paydo bo`lgan xususiyatdir. Yevropada so`ngi paleolitda paydo bo`lgan Kro-manon tipidagi odamlar yevropoid irqining tipik vakili xisoblanadi. Baland bo`ylik, kalla suyagining cho`ziqligi, qvoq usti qabartma suyagining yo`qligi, keng yumaloq yuzlilik, pastki jahning to`laligi va iyakning yaxshi rivojlanganligi yevropoid irqining o`ziga xos xususiyatidir.

12-mavzu: Mongoloid va evropoid irqlari

Odamlardagi irqiy belgilar reaktsion burjua olimlari aytganidek azaliy bo`lmay balki ularning turli yerlarga tarqalishi, turli xil geografik omillarta`siri ostida va tarixiy tarkib topgan, shart-sharoitlar natijasida paydo bo`lgan xususiyatdir. Yevropada so`ngi paleolitda paydo bo`lgan Kro-manon tipidagi odamlar

yevropoid irqining tipik vakili xisoblanadi. Baland bo`ylik, kalla suyagining cho`ziqligi, qvoq usti qabartma suyagining yo`qligi, keng yumaloq yuzlilik, pastki jahning to`laligi va iyakning yaxshi rivojlanganligi yevropoid irqining o`ziga xos xususiyatidir.

13-mavzu: Negroid irqi

Irqlar nasldan- naslga o`tuvchi tashqi fizik xususiyatlarga ega bo`lgan tarixiy tarkib topgan turli xil odamlardan tashkil topadi. Odamlardagi irqiy belgilar reaktsion burjua olimlari aytganidek azaliy bo`lmay balki ularning turli yerlarga tarqalishi, turli xil geografik omillarta`siri ostida va tarixiy tarkib topgan, shart-sharoitlar natijasida paydo bo`lgan xususiyatdir. Yevropada so`ngi paleolitda paydo bo`lgan Kro-manon tipidagi odamlar yevropoid irqining tipik vakili xisoblanadi. Baland bo`ylik, kalla suyagining cho`ziqligi, qvoq usti qabartma suyagining yo`qligi, keng yumaloq yuzlilik, pastki jahning to`laligi va iyakning yaxshi rivojlanganligi yevropoid irqining o`ziga xos xususiyatidir.

14-mavzu: Odamning vujudga kelishining ijtimoiy aspekti.

Insoniyat va boshqa mavjudodlar aro ro`y bergan "ajralish" tushunchasini izohlab berish inqilobdan oldingi va inqilobdan keying davr (XVII-XVIII asrdagi sanoat to`ntarilish davri nazarda tutilgan) g`arb olimlarining doimo diqqat markazida bo`lgan. Darvin nazariyasidan keyin insonni nafaqat jismoniy tuzilishigina emas balki ularning tafakkur, diniy va ma`naviy sifatlarining tabiat bilan bog`liqligi mohiyatini tushuntirib berish ham dolzarb muammoga aylandi. Ungacha bular faqatgina Yaratgan Tangrining in`omi sifatida qaralar edi.

15-mavzu: Zamonaviy odam va evolyusiya.

Neandertallar kichik ko`chmanchi guruhlarni tashkil etib, ovchilik va termachilik bilan shug`ullanishgan. Ularning mehnat qurollari Leval tipiga mansub bo`lgan. Fransiyadagi Le Muste g`ori nomidan neandertallar mehnat qurollari yashash texnologiyasi muste texnologiyasi deb nomlangan. Muste parakchalaridan go`sht kesish, teri shilish kabi ishlarda foydalanilgan. Muste mansilgohlari topilmalaridan neandertallar mehnat qurollari sifatida suyak, shox yoki fil suyagidan kam foydalanilganligi ma`lum.

16-mavzu: Zamonaviy odam kelib chiqishiing arxeologik dalillari.

Zamonaviy odamlarning paydo bo`lish belgilarini Afrikada o`rta tosh davridan so`ngi tosh davriga o`tish bosqichida inson izlaridan topish mumkin. Bu davrlarni 250-40 ming va 40-10 ming yilliklarni o`z ichiga olgan deb hisoblash mumkin. Bundan 250 ming yil oldin uzoq vaqt amalda bo`lib kelgan sodda tosh qurollar texnologiyalarining tugashiga guvoh bo`lamiz. O`rta paleolitning boshlanishi tosh qurollar tiplarining 4 marta ko`paygan. O`rta paleolit davriga kelib tayyor yadro olish va undan paraxalar tayyorlash texnologiyalarida bir qator o`zgarishlar yuz berdi.

17-mavzu: Odamning boshqa qit`alarga tarqalishi

Fanda Osiyodan Bering bo`g`ozi orqali Alyaskaga o`tishganliklari to`la isbotlangan. Ayrim tadqiqodchilar bu migratsiya 12000 yilliklarda yuz bergan deb hisoblaydilar. 1930- yillarda o`rganilgan Klovus va Folsom madaniyatlari Amerika 11500 yilliklarda to`la egallanganligidan darak beradi. Lekin yana boshqa bir tadqiqodchilar guruhi bu voqealar 30 ming yil oldin yuz bergan deb hisoblashadi. Yaqin vaqtlarga qadar tub amerikaliklar ikki migratsiya oqibatida qit`aga kelishgan deb hisoblanib kelingan. Hozirgi kunda genetik ma`lumotlar Amerikada 100-75 ming yillar muqaddam odamlar kelishganliklari ehtimolini ko`rsatmoqda.

18-mavzu: Miya, ong va arql-idrok evolyutsiyasi

Qazilma odamlardagi quyidagi ikki xususiyat miya evolyutsiyasi xususida darak beradi. Birinchisi miyaning absolyut hajmi, ikkinchisi esa bosh chanoqning ustki qismi sathi o`lchamlaridir. Miyaning boshqa qismlari esa tabiiy yoki texnogen ta`sir natijasi bo`lib, ular miyada aks ettishi mumkin. Miyanig hajmi ma`lumotni qabul qilib o`zgaradigan birinchi a`zodir. Ilk avsralopiteklarning miyasi hajmi 400 kub atrofida bo`lib, hozirgi zamon gorillo va shimpanzelar niki kabidir. Aytish joizki, ilk avstalopitekar zamonaviy gorillolardan tana o`lchamlari bo`yicha kichikroq bo`lgan va hozirgi zamon maymunlarining miyasi hajmi 3 mln yil oldingi ajdodlarinikidan uch marta kattaroq bo`lgan. Afar avstalopitekining paydo bo`lishi bilan miyaning hajmini kengayishi boshlangan.

19-mavzu Til evolyutsiyasi

So`ngi yillarda tadqiqodchilar bir nechta qazilma turlarni til mavjudligi to`g`risida dalil sifatida ilgari surdilar. Birinchidan miyaning ustki sathi xususida

ma`lumotlar to`plandi. Ikkinchidan, bo`yin qismidan miyaga olib boruvchi yo`llar, diafragrammaga innervensiya darajasi, umurtqadagi kanallar hajmi tuzilishi o`rganildi.

Hozirgi zamon odamlarida til-nutq funksiyasining asosiy neyronlari miyaning chap yarim sharida joylashgan.

III. Amaliy (yoki seminar yoki laboratoriya) mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Seminar mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda talabalar asosiy ma'ruza mavzulari bo'yicha olgan bilimlarini mustaqil tahlil qilish orqali xulosalar chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Shuningdek, darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish, ilmiy maqolalar va tezislarni chop etish orqali talabalar bilimini oshirish, mavzular bo'yicha ma'ruzalar tayyorlash, ko'rgazmali qurollar tayyorlash va boshqalar tavsiya etiladi.

I-semistr uchu Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1.Inson evolyutsiyasi va ilk tarix fanining predmeti, tadqiqot doirasi, maqsadi va vazifalari

2.Odam evolyutsiyasining mohiyati

3.Odam evolyutsiyasi borasidagi tarixiy qarashlar.

4.Zamonaviy evolyutsiya teoriyalari

5.Gominidlarning vujudga kelishi

6.Antropoidlar

7.Hominidlar.

8.Avstalopiteklar topilgan asosiy makonlar

9.So`ngi paleontologik kashfiyotlar

10.Mehnat qurollari yasashning ilk texnologiyalari

11.Homo erektuslar

12.Tik turib yuruvchi odam

13.Zamonaviy odamlarning kelib chiqishi

14.Yevropaning zamonaviy odamlar xususidagi dalillari.

15.Osiyoning zamonaviy odamlar xususidagi dalillari.

16.Neandertal odam qoldiqlarini topilishi va u bilan bog`liq farazlar.

17.Qadimgi odamlar tarqalishidagi hududiy uzviylik masalasi.

II-semistr uchu Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1.Odamning paydo bolishi borasidagi tarixiy qarashlar

2.Antropogenez davrlashtrish va xronologiyasi.

3.Odamning xayvonot dunyosidan ajralib chiqishi.

4.Atropogenezning harakatlantiruvchi omillar.

5.CH. Darvining evolyusion nazariyasi.

6.Antropogenez xaqida zamonaviy nazariyalar.

7.Qadimgi odamlar tarqalishidagi hududiy uzviylik masalasi

8.Avstrolopetiklar va ulaning turmush tarzi.

9.Homo paydo bo'lishi va tarqalishi.

10.Homo sapiens paydo bo'lishi va antropogenez jarayonining tugallanishi.

11.Irqlarning vujudga kelishi.

12.Mongoloid va evropoid irqlari

13.Negroid irqi

14.Odamning vujudga kelishining ijtimoiy aspekti.

15.Zamonaviy odam va evolyusiya.

16.Zamonaviy odam kelib chiqishiing arxeologik dalillari.

17.Evropada zamonaviy odamlar kelib chiqishiing arxeologik dalillari.

18Osiyoda zamonaviy odamlar kelib chiqishiing arxeologik dalillari.

19.Odamning boshqa qit`alarga tarqalishi

20.Miya ong, aql-idrok evolyutsiyasi

MUSTAQIL ISH TA'LIMNI BAJARISH BO'YICHA TALABLAR:

№	Mavzular va savollar	1-Bosqich	2-Bosqich
1	Tik turib yuruvchi odam.(хома eruktus)	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosi tushuntirish. 6. Atamalar ro' shakllantirish 7. O'z xulosasi yozish.
2	Ashel yodgorliklari geografiyasi.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosi tushuntirish. 6. Atamalar ro' shakllantirish 7. O'z xulosasi yozish.
3	O'rta Osiyoda tosh davri zeb-ziynat buyumlari	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar	5. Sxemalar, chizmalar asosi tushuntirish. 6. Atamalar ro' shakllantirish 7. O'z xulosasi yozish.

		bazasi, chizmali tushuntirish)	
4	Arxeologiyada tabiiy manbalar (paleozoologiya, paleobotanika).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
5	Odamning xayvonot dunyosidagi o'rni	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
1	<u>Neandertal odam anatomiyasi</u>	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
2	Odamning xayvonot dunyosidan ajralib chiqishi.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish	5. Sxemalar, chizmalar asosida

			2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
	3	Atropogenezning harakatlantiruvchi omillar.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
	4	Eng qadimgi odamlarning mehnat faoliyati va turmush tarzi	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.
	5	Afrikaning zamonaviy odamlar xususidagi dalillari.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.

		taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)		
1	O'rta Osiyo hududida mis-tosh davrida insoniyat tomonidan qilingan moddiy madaniyat yangiliklari	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
2	O'rta Osiyo hududida bronza davrida insoniyat tomonidan qilingan moddiy madaniyat yangiliklari	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
3	Eng qadimgi odamlarning mehnat faoliyati (turmush tarzi).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	

			bazasi, chizmali tushuntirish)		
	4	Neandertal makonlarining Osiyo hududida topib o'rganilishi.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
	5	Tabiat kuchlari va hayvonlarga sig'inish.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
	1	Insondagi biologik o'zgarishlarga tabiatni o'rni.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
	2	Odamning vujudga kelishida diniy nazariyalar.	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini	

		3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
3	O'rta Osiyo hududida ilk temir davrida insoniyat tomonidan qilingan moddiy madaniyat yangiliklari	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
4	O'zbekistonda xalqaro arxeologik tadqiqotlar o'tkazish tartibi(xalqaro arxeologik shartnoma tuzishning ilmiy asosi va bandlari).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
5	Mustaqillik yillarida Arxeologiya fanining shakllanishi(arxeologiya va etnografiya, numizmatika, xronologiya, geraldika, epigrafika, sfragistika, metrologiya).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish.	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	

		3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
3	O'rta Osiyo hududida ilk temir davrida insoniyat tomonidan qilingan moddiy madaniyat yangiliklari	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
4	O'zbekistonda xalqaro arxeologik tadqiqotlar o'tkazish tartibi(xalqaro arxeologik shartnoma tuzishning ilmiy asosi va bandlari).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish. (Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	
5	Mustaqillik yillarida Arxeologiya fanining shakllanishi(arxeologiya va etnografiya, numizmatika, xronologiya, geraldika, epigrafika, sfragistika, metrologiya).	1. Adabiyotlarni to'plash va o'qish 2. Konspekt yoki referat yaratish 3. Grafik organayzerlar orqali mavzu ustida ishlanmalar yaratish 4. Mavzuga mos mustaqil taqdimot yaratish.	5. Sxemalar, chizmalar asosida tushuntirish. 6. Atamalar ro'yxatini shakllantirish 7. O'z xulosasini yozish.	

				(Masalan: xarita, jadvallashtirilgan ma'lumotlar bazasi, chizmali tushuntirish)		

3. **V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)**

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

Inson evolyutsiyasi va old tarix va uning tarixi, rivojlanish bosqichlari bilan tanishtirish va talabalarda xolisona ilmiy dunyo qarashni, ko'nikma va malaka shakllantirishdir.hamda boshqa tarmoqlarning rolini, ularning nazariy va amaliy asoslari ko'nikmasiga ega bo'lishi va ulardan ilmiy maqsadlarda foydalanishni ***bilishi kerak***;

- Talaba tarixiy va bugungi kun ma'lumotlarini ilmiylik, tarixiylik, xolislik asosida o'rganish. Moddiy ashyolari va internet ma'lumotlarni, arxeologik manbalarni mustaqil tadqiq qilish, o'rganish ***ko'nikmalariga ega bo'lishi*** kerak;

« Inson evolyutsiyasi va old tarix » fani maqsadlarida foydalaniladigan zamonaviy texnika vositalaridan foydalanish ***malakalariga ega bo'lish*** kerak.

4. **VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:**

- ma'ruzalar;
- interfaol keys-stadilar;
- aqliy hujum;
- klasterlarga bo'lish;
- "Bumerang" texnologiyasi;
- "Skarabey" texnologiyasi;
- "Beep" texnologiyasi;
- "Tarozi" texnologiyasi.

5. **VII. Kreditni olish uchun talablar:**

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish

6. **Asosiy adabiyotlar:**

1.Inson evolyutsiyasi va old tarix. O.U.Mo'minov, A.D.Bababekov 2020.

2.Human evolution : an illustrated introduction / Roger Lewin.a5th ed 2005

3.Vozniknoveniye cheloveka. M., 1977-79. T. 1-5.

4.Linden Yu. Obezyanы, chelovek i yazыk. M., 1981.

5.Fridman E. P. Primatы. M., 1979.

6.Xarrison Dj., Uayner Dj., Tanner Dj., i dr. Biologiya cheloveka. M., 1979.

7.Xrisanfova Ye. N., Perevozchikov I. V. Antropologiya. M., 1999.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Dolnik V. R. Neposlushnoye ditya biosferы. M., 1994.
2. Dubinin N. P. Chto takoye chelovek. M., 1983.
3. Izard Ch. Psixologiya emosiy. SPb., 1999.
4. Lavik-Gudoll Dj. Shimpanze v prirode: Povedeniye. M., 1992.
5. Lorens K. Agressiya. M., 1994.
6. Narodы i religii mira: Ensiklopediya. M., 1999.
7. Panov Ye. N. Znaki, simvolы, yazыki. M., 1983.
8. Pervobытnoye iskusstvo. Kemerovo, 1998.
9. Reznikova J. I. Ekologiya, etologiya, evolyusiya. Ch. 1: Struktura soobщyestv i kommunikasiya jivotnыx. Novosibirsk, 1997.
10. Reznikova J. I. Intellekt i yazыk: Jivotnыye i chelovek v zerkale eksperimentov. M., 2000.
11. Sifart R. M., Chini D. L. Razum i mыshleniye u obezyan // V mire nauki. 1993. № 2-3. S. 68-75.
12. Chelovek zaselyayet planetu Zemlya. M., 1997.
13. Efroimson V. P. Genetika etiki i estetiki. SPb., 1995.
14. Askarov A.A. Razvitie arxeologicheskoy nauki v Uzbekistane //ONU. 1972. № 11-12

Axborot manbalari (saytlar):

1. www.ziyonet.uz.
2. www.edu.uz.
3. www.google.uz.
4. www.fvat.uz.
5. www.turklib.uz.

7.	Fan dasturi Samarqand davlat universiteti O'quv-uslubiy кengashining 2024 yil 30-avgustdagi 1 -son bayonnomasi bilan ma'qullangan.
8.	**Fan/modul uchun mas'ullar:** **Umarov U- SamDU**, ""Arxeologiya" kafedrasi assitenti
9.	**Taqrizchilar:** Xolmatov N.O` - Arxeologiya kafedrasi professori, t.f. d. (Ichki) Samarqand arxeologiya institutining kata ilmiy xodimi dots.Saidov M. (Tashqi)

Kafedra mudiri: **dots. O.T.Ergashev**

Kengash raisi: **prof. D.M.Djuraqulova**

O'quv ishlari bo'yicha 1-prorektor: **prof. A.S.Soleyev.**

Fan dasturlari va mustaqil ta'lim topshiriqlarini ishlab chiqishga ma'sul ekspert guruhi a'zolari:

1. Ergashev O.T.
2. Rahimov B.
3. Xolmatov N.U.

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tarix fakulteti arxeologiya yo'nalishi talabalari uchun tuzilgan "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fanining fan Sillabusiga

TAQRIZ

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyatida muhim o'ziga xos o'rniga ega bo'la boshladi. Bu shubhasiz, davlatchiligimizning yangi pog'onaga chiqganligidan dalolat beradi. Mana shu jihatlarni inobatga olgan holda, "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fani tanlov fan sifatida oliy o'quv yurtlarining tarix yo'nalishi talabalariga o'tilishi kerak bo'lgan fanlardan hisoblanadi. Bu fan arxeologiya fanini endi o'rganayotgan talabalar, bu fanga qiziquvchilar uchun fundamental ma'lumotlarni bera oladi.

O`quv dasturlari va fan sillabuslari ta'lim tizimidagi har bir o'quv fanining mazmuni va o'tilish tartibini, talabalar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim hamda ko'nikmalar hajmini belgilab beradigan, rasmiy pedagogik hujjat hisoblanadi. O'quv dasturi va fan sillabusi tegishli vazirliklar qoshidagi ilmiy metodik kengashlar yoki tegishli oliy ta'lim muassasalari kengashlari tomonidan tasdiqlanadi. O'quv fanining maqsad va vazifalarini belgilab berish O'quv dasturi va fan sillabusining muhim belgisi hisoblanadi. Chunki, ayni shu narsa yaratiladigan o'quv darsligi muallifiga muayyan nuqtayi nazarni tanlash, o'qituvchiga esa pedagogik mo'ljalni to'g'ri belgilash imkonini beradi.

Biz mustaqillikka erishganimizdan keyin ming yillik tarixga ega bo'lgan shaharlarimiz, ularning jahon tamadduni tarixida tutgan o'rni, boy ilmiy merosimizni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har bir xalqning kimligini bilish uchun uning tarixini, madaniyatini, tom ma'noda bosib o'tgan yo'lini bilishimiz kerak. Shunday ekan, o'zbek xalqi o'zining 3000 yillik tarixi davrida ko'plab o'zgarishlarga duch keldi. Shu nuqtayi nazardan olganda, tarixning haqiqiy yuzini ochib beradigan, birlamchi manbani bera oladigan fan albatta, arxeologiya fani hisoblanadi.

"Inson evolyutsiyasi va old tarix" fani tarixni o'rganishda asosiy fanlar qatorida bo'lib, eng ishonchli manbalarni bera oladi. Har bir tarixchi bu fanning tub mohiyatini anglay olishi, uning sir-sinoatlarini bilishi lozim. Ayniqsa, ibtidoiy jamoa tarixi, qadimgi dunyo tarixi va o'rta asrlar tarixini haqiqiy yuzni ochib berishda arxeologiya fani yutuqlariga murojaat qilishimiz lozim hisoblanadi. Lekin, bu fanning asl mohiyatini tushunib yetmasdan, uning maqsad va vazifasini anglay olmasdan, oldimizagi muammoning yechimini topish ancha mushkul ish hisoblanadi.

Ta'lim amaliyotida O'quv dasturi va fan sillabusi yaratishning konsentrik (markazlashgan) hamda tizimli usullari bor. Konsentrik yo'l bilan tuzilgan O'quv dasturi va fan sillabusida ta'limning mazmuni yoki o'quv materiallari o'qitishning keyingi bosqichida yuksakroq darajada takrorlanishi ko'zda tutiladi. Tizimli usuldagi O'quv dasturi va fan sillabuslarida esa o'quv materiallari fan mantig'iga muvofiq soddadan murakkabga qarab ketma-ket joylashtiriladi.

Ta'limning O'quv dasturi va fan sillabusi tomonidan belgilangan mazmuni darslik, o'quv qo'llanmalar, ko'rgazmali qurol va metodik tavsiyalarda to'la namoyon bo'ladi.

Mazkur fan Sillabusi "Inson evolyutsiyasi va old tarix" tanlov fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unga mazkur yo'nalish xususiyatlarini hisobga olgan holda ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlari uchun mavzular va ularni bayon etish uchun zarur ko'rsatma va tavsiyalar keltirilgan. Shuningdek, mustaqil ta'lim shakllari va mavzulari, fanni o'qitish natijalari, ta'lim texnologiyalari va metodlari hamda asosiy va qo'shimcha adabiyotlar batafsil bayon etilgan.

Fan Sillabusida "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fanining mazmuni, talabalar bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablar bo'lajak arxeolog va arxeologiya fani o'qituvchisi kelgusidagi kasb faoliyati uchun mos keladigan nazariy tushunchalarni o'z ichiga qamrab olgan.

"Inson evolyutsiyasi va old tarix" fanining fan Sillabusi mazmuni va tuzilishi jihatidan o'quv dasturlari va fan Sillabuslariga qo'yiladigan barcha talablarga javob beradi deb hisoblayman va uni mazkur ta'lim yo'nalishi talabalari uchun ta'lim jarayonida foydalanish uchun tavsiya etaman.

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tarix fakulteti Arxeologiya kafedrasi professori: **N.O'.Xolmatov**

TARIX FAKULTETI

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tarix fakulteti arxeologiya yo'nalishi talabalari uchun tuzilgan "Insoniyatning old tarixi" fanining fan Sillabusiga

TAQRIZ

Biz mustaqillikka erishganimizdan keyin ming yillik tarixga ega bo'lgan shaharlarimiz, ularning jahon tamadduni tarixida tutgan o'rni, boy ilmiy merosimizni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har bir xalqning kimligini bilish uchun uning tarixini, madaniyatini, tom ma'noda bosib o'tgan yo'lini bilishimiz kerak. Shunday ekan, o'zbek xalqi o'zining 3000 yillik tarixi davrida ko'plab o'zgarishlarga duch keldi. Shu nuqtayi nazardan olganda, tarixning haqiqiy yuzini ochib beradigan, birlamchi manbani bera oladigan fan albatta, arxeologiya fani hisoblanadi.

"Inson evolyutsiyasi va old tarix" fani tarixni o'rganishda asosiy fanlar qatorida bo'lib, eng ishonchli manbalarni bera oladi. Har bir tarixchi bu fanning tub mohiyatini anglay olishi, uning sir-sinoatlarini bilishi lozim. Ayniqsa, ibtidoiy jamoa tarixi, qadimgi dunyo tarixi va o'rta asrlar tarixini haqiqiy yuzni ochib berishda arxeologiya fani yutuqlariga murojaat qilishimiz lozim hisoblanadi. Lekin, bu fanning asl mohiyatini tushunib yetmasdan, uning maqsad va vazifasini anglay olmasdan, oldimizagi muammoning yechimini topish ancha mushkul ish hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi jahon hamjamiyatida muhim o'ziga xos o'rniga ega bo'la boshladi. Bu shubhasiz, davlatchiligimizning yangi pog'onaga chiqganligidan dalolat beradi. Mana shu jihatlarni inobatga olgan holda, "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fani fan sifatida oliy o'quv yurtlarining tarix yo'nalishi talabalariga o'tilishi kerak bo'lgan fanlardan hisoblanadi. Bu fan arxeologiya fanini endi o'rganayotgan talabalar, bu fanga qiziquvchilar uchun fundamental ma'lumotlarni bera oladi.

O'quv dasturlari va fan sillabuslari ta'lim tizimidagi har bir o'quv fanining mazmuni va o'tilish tartibini, talabalar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim hamda ko'nikmalar hajmini belgilab beradigan, rasmiy pedagogik hujjat hisoblanadi. O'quv dasturi va fan sillabusi tegishli vazirliklar qoshidagi ilmiy metodik kengashlar yoki tegishli oliy ta'lim muassasalari kengashlari tomonidan tasdiqlanadi. O'quv fanining maqsad va vazifalarini belgilab berish O'quv dasturi va fan sillabusining muhim belgisi hisoblanadi. Chunki, ayni shu narsa yaratiladigan o'quv darsligi muallifiga muayyan nuqtayi nazarni tanlash, o'qituvchiga esa pedagogik mo'ljalni to'g'ri belgilash imkonini beradi.

Ta'lim amaliyotida O'quv dasturi va fan sillabusi yaratishning konsentrik (markazlashgan) hamda tizimli usullari bor. Konsentrik yo'l bilan tuzilgan O'quv dasturi va fan sillabusida ta'limning mazmuni yoki o'quv materiallari o'qitishning keyingi bosqichida yuksakroq darajada takrorlanishi ko'zda tutiladi. Tizimli usuldagi O'quv dasturi va fan sillabuslarida esa o'quv materiallari fan mantig'iga muvofiq soddadan murakkabga qarab ketma-ket joylashtiriladi.

Ta'limning O'quv dasturi va fan sillabusi tomonidan belgilangan mazmuni darslik, o'quv qo'llanmalar, ko'rgazmali qurol va metodik tavsiyalarda to'la namoyon bo'ladi.

Mazkur fan Sillabusi "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fani bo'yicha yaratilgan bo'lib, unga mazkur yo'nalish xususiyatlarini hisobga olgan holda ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlari uchun mavzular va ularni bayon etish uchun zarur ko'rsatma va tavsiyalar keltirilgan. Shuningdek, mustaqil ta'lim shakllari va mavzulari, fanni o'qitish natijalari, ta'lim texnologiyalari va metodlari hamda asosiy va qo'shimcha adabiyotlar batafsil bayon etilgan.

Fan Sillabusida "Inson evolyutsiyasi va old tarix" fanining mazmuni, talabalar bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilagan talablar, bo'lajak arxeolog va arxeologiya fani o'qituvchisining kelgusidagi kasb faoliyati uchun mos keladigan amaliy va nazariy tushunchalarni o'z ichiga qamrab oladi.

"Inson evolyutsiyasi va old tarix" fanining fan Sillabusi mazmuni va tuzilishi jihatidan o'quv dasturlari va fan Sillabuslariga qo'yiladigan barcha talablarga javob beradi deb hisoblayman va uni tanlov fan sifatida mazkur ta'lim yo'nalishi talabalari uchun ta'lim jarayonida foydalanish uchun tavsiya etaman.

Madaniy meros agentligi Y.G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti direktori:

Tarix fanlari nomzodi J.K.Mirzaahmedov

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIY MEROS AGENTLIGI Y.G'ULOMOV NOMIDAGI SAMARQAND ARXEOLOGIYA INSTITUTI • KADRLAR BO'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIY MEROS AGENTLIGI Y.G'ULOMOV NOMIDAGI SAMARQAND ARXEOLOGIYA INSTITUTI ASLIGA TO'G'RI